

מבט על, גיליון 345, 19 בינוי 2012

ערב הסעודית: מונרכיה מזדקנת בעידן של שינוי

יואל גוז'נסקי

נסיד הכתר הסעודי, נאיף בן עבדול עזיז, הלך לעולמו בבית חולים בז'נבה. מותו של נאיף, כבן 79, לא בא בהפתעה, שכן בשנים האחרונות היה חולה מאוד. נאיף הוכתר כנסיד הכתר רק בחודש אוקטובר 2011, לאחר מותו של הנסיד סולטן. המלך עבדאללה, במהלך מהיר שנועד למנוע חיכוכים מיותרים בצמרת ולשדר יציבות והמשכיות, מינה יורש עצר חדש בפעם השנייה בתוך תשעה חודשים.

עם גיל חציוני של 25, אוכלוסייתה של סעודיה צעירה יותר מאשר הממוצע העולמי. אך גילה של הנהגת הממלכה אינו מלמד על כך. בראש הפירמידה המלכותית של סעודיה עומדת הנהגה מבוגרת מאוד, ולהזדקנות ההנהגה עשויות להיות השלכות גיאוגרפיות. בפרט, גילו המתקדם ובריאותו הרופפת של המלך עבדאללה צריכים להעלות חששות ביחס לעתיד יציבותה של ענקית הנפט אל מול איראן והזעזועים הפוקדים את העולם הערבי.

משפחת המלוכה עושה את ההכנות לקראת העברת השלטון בממלכה לידי שר הביטחון, הנסיד סלמן, בן ה-77, אחיו של נאיף. בחודש נובמבר 2011, מונה המושל האזורי של ריאד לשעבר לשר הביטחון, והחליף בתפקידו זה את נסיד הכתר דאז, סולטן, במהלך שסימן, כי הוא היורש המיועד. סלמן הוא היורש הבכיר האפשרי היחיד שמצבו הבריאותי מאפשר לו לעבוד. אך אפילו בריאותו של הנסיד סלמן רחוקה מלהיות מושלמת: הוא עבר ניתוח בעמוד השדרה בארצות הברית (בשנת 2010), לקה בשבץ אחד לפחות, ואחת מזרועותיו אינה מתפקדת בצורה מלאה (למרות טיפולי פיזיותרפיה). התקשורת הסעודית הרשמית עסוקה לאחרונה בהכשרת הקרקע לעלייתו של סלמן לשלטון, מתוך רצון להדגים המשכיות שלטונית. כלי התקשורת הסעודיים "מוכרים" את שר הביטחון כאדמיניסטרטור מוכשר שיוכל לשמש מתווך ליישוב מחלוקות בין בני המשפחה וכן לטפל במדיניות החוץ.

נאיף קנה לעצמו מוניטין של שמרן הדוגל בקו נוקשה. הוא היה נחשב כקרוב יותר מרבים מאחיו לממסד הדתי הוואאבי רב העוצמה, המעניק לגיטימיות למשפחת המלוכה, ולעיתים פעל להענקת יד חופשית יותר למשטרה הדתית האוכפת חוקים

חברתיים נוקשים. הוא כיהן כשר הפנים, היה מופקד על הכוחות לביטחון פנים מאז 1975, ונודע בפעילותו התקיפה נגד המיעוט השיעי בממלכה, ונגד ארגון אל-קאעדה לאחר התקפות ה-11 בספטמבר 2001. מאוחר יותר טען, כי הציונים הם האחראיים להתקפות אלה.

ככלל, העדר השקיפות ביחס להמשכיות השלטונית בסעודיה התניעה חרושת שמועות ביחס לזהות יורשו של המלך עבדאללה בן ה-89, אשר אינו עובד על בסיס יומי מזה שלוש שנים לפחות, ואשר עבר שלושה ניתוחי גב בפרק זמן של שנה. עבדאללה מגיח אל מחוץ לארמונו רק לעיתים נדירות, ופגישותיו הקצרות עם מבקרים נועדו בעיקר למטרות צילום לצרכי כלי התקשורת הממלכתית הסעודית, המזוהים עם השלטונית. בית המלוכה יוצא מגדרו להקרין דימוי של עסקים כרגיל.

נושא ההמשכיות השלטונית אינו נטול סיכונים, ולו רק בגלל שרוב בניו החיים של אבן סעוד סובלים מבריאות רופפת, בעוד שכל יתר המועמדים הם חסרי ניסיון בניהול הממלכה. כמו כן, תהליך העברת השלטון מלווה במאבקים קשים, המתרחשים לרוב מאחורי הקלעים, ומקשים לנבא כיצד ייראו פניו של המשטר הסעודי בשנים הקרובות.

לפני פרוץ האביב הערבי, דבר לא הגביל את משך הכהונה של שליטים ערביים למעט אורך חייהם עצמם. באחד מהאזורים הכי פחות יציבים בעולם, הם אלה שעדיין מספקים פסאדה של יציבות. בטווח הקצר, מותו של נאיף אינו צפוי לעורר שינויים גדולים במדיניות הנפט והחוץ הסעודית. עם זאת, אפילו מראית עין זו של יציבות איננה בטוחה עוד, בהתחשב בגילם המתקדם של השליטים ובסכנה שהתחלופה הצפויה של המשמרת השלטונית הנוכחית תחתור תחת היציבות. המקרה הסעודי ייחודי רק במובן זה שהמקומות הקדושים לאסלאם נמצאים בגבולותיו, הוא נושא הדגל של המחנה הערבי הסוני, והוא המחזיק בעתודות הנפט הגדולות בעולם.

עד כה, השמירה על יציבות שלטונית הייתה מקושרת להעברת השלטון מאח לאח, ולא דווקא מאב לבן; מצב זה הבטיח בחירה ביורש בעל ניסיון בניהול הממלכה, אך גם יצר מאגר מזדקן של יורשים אפשריים. כפועל יוצא מכך, הוחלט כבר בשנת 1992, בחוק היסוד של הממשל, כי ניתן יהיה לבחור יורש גם מבין נכדיו של אבן סעוד.

בטווח הארוך, הממלכה אינה יכולה להתחמק מתרגום החוק למעשה. אך העברת השלטון עשויה להיות לא פחות מסובכת כאשר הכתר ידלג דור נוסף, לאחד מנכדיו של אבן סעוד. איזון בין האינטרסים של אגפי המשפחה השונים, ילדי המלכים הקודמים ושל הנסיכים, צפויה להיות משימה עדינה. מבין הנכדים הבולטים ניתן להזכיר את שמותיהם של מושל מכה, הנסיך חלאד אל-פייסל, בנו של המלך פייסל המנוח, ואחיו של שר החוץ. עם האחרים נמנים מושל המחוז המזרחי, הנסיך מחמד

בן פאהד, ראש המשמר הלאומי, הנסיך מיטב בן עבדאללה, וסגן שר הפנים, הנסיך מחמד בן נאيف. למוחמד, כוכב עולה, המשמש שר הפנים בפועל והמופקד על המלחמה בטרור, קשרי עבודה טובים עם מקביליו בארצות הברית.

כחלק מרצונו להגביל את כוחו של ענף אל-סודירי במשפחה, אך גם כדי להבטיח העברת שלטון חלקה בהסכמה, הקים המלך עבדאללה בשנת 2006 את "מועצת הנאמנים". לקבוצה, המונה שלושים וחמשה חברים, הסמכות למנות מלך בנסיבות כמו מוות של המלך השולט, מותם בזה אחר זה של יורש העצר ושל המלך, ומחלה או נכות אחרת המונעת את המשך תפקודו של המלך.

יכולתה של סעודיה לשמש כמשקל נגד לעלייתה של איראן וכמשענת של כוח למדיניות האמריקאית באזור קשורה בקשר הדוק ליציבותה של משפחת המלוכה, ולצורך לנהל את חילופי הדורות בשלטון בצורה חלקה. העובדה כי גם המלך עשוי למות בעתיד הקרוב עלולה לקרוא תיגר על מוסדות חדשים שנועדו לשמור על ההמשכיות השלטונית. האתגרים הניצבים בפני הממלכה מחייבים העברת הכתר לנסיך מהדור השלישי, שיפעל להתאמת הקצב והכיוון של הרפורמות הפוליטיות והחברתיות הנדרשות באופן שיאזן בין מסורות אסלאמיות שמרניות לבין הצרכים הגדלים והולכים של אוכלוסיה צעירה.